

PB-PP
BELGIE(N)-BELGIQUE

Sint-Guthago Tijdingen

Maandelijks ledenblad van de
Geschied- en Heemkundige Kring

Sint-Guthago

Nr. 558

P209467

juni 2024

Lidmaatschapsbijdrage België : 25 euro op rekening : IBAN BE82 8601 0615 5768;
BIC code: SPAABE22 (Centea). Lidmaatschapsbijdrage buitenland : 30 euro.
Uitgever : Fons Theerens, Jan Devischstraat 109, 8300 Knokke-Heist
Postkantoor van afgifte: 8300 Knokke-Heist 1

Geschied- en Heemkundige Kring Sint-Guthago

Werkgebied : de Zwinstreek

Lid van Heemkunde West-Vlaanderen vzw

Maatschappelijke zetel : Fons Theerens, Jan Devischstraat 109,
8300 Knokke-Heist

Correspondentieadres : Caroline Terryn, Kasteelstraat 69, 8340 Moerkerke

Het Bestuur :

Erevoorzitters :

François baron van der Elst, Spegelsweg 2, 8340 Oostkerke

Voorzitster :

Caroline Terryn, Kasteelstraat 69, 8340 Moerkerke, tel 050 500651

caroline.terryn@telenet.be

Secretaris :

Fons Theerens*, Jan Devischstraat 109, 8300 Knokke, tel (050) 625309

fons.theerens@knokke-heist.eu

Penningmeesteres :

Nicole Vanden Weghe, Visserstraat 22, 8340 Moerkerke, tel (050) 500180

nicole.vanden.weghe@skynet.be

Hoofredacteur Rond de Poldertorens :

Noël Geirnaert*, Hugo Verrieststraat 5, 8000 Brugge, tel. (050) 336940

famgeirnaert@skynet.be

Leden :

Etienne Decaluwé, Keuvelhoekstraat 54, 8300 Knokke, (050) 601023

etienne.decaluwe@gmail.com

Johan Deckers, De Terp 8, 8301 Knokke-Heist, tel 0487 907771

johan.deckers@skynet.be

Thomas Hoeberigs, Westkapelsesteenweg 71, 8380 Dudzele, tel 0474 597158

thomas.hoeberigs@knokke-heist.be

Jan Hutsebaut, Berg 59, 9950 Waarschoot; jan.hutsebaut@damme.be

Jan Kamoen*, Visserstraat 22, 8340 Moerkerke, tel (050) 500180

jankamoen@skynet.be

Jan Tilleman, Kleine Molenstraat 1A, 8380 Dudzele, tel 050 604135

jan.tilleman@telenet.be

* Zijn tevens lid van de redactieraad Rond de Poldertorens en St.-Guthago Tijdingen

Verslag Hospitaal van O.L.V. ter Potterie

Op 23 juni 2024 had ik de eer en het genoegen een kleine groep aandachtige luisteraars rond te leiden. Het hospitaal is genoemd naar haar ligging aan de Potterierei. Die waterloop dankt zijn naam aan de pottenbakkerswijk. Vanwege het brandgevaar door de potterbakkersovens vestigden ze zich nabij bluswater en ver van het centrum. Pas vanaf 1297 met het aanleggen van de tweede stadsomwalling, zou de site binnen de stadsmuren komen te liggen. Het is geen toeval dat het hospitaal midden 13de eeuw op deze plek werd gebouwd. Het hospitaal was immers in het begin niet zozeer een ziekenhuis, dan wel een opvangcentrum voor passanten (daklozen), pelgrims en werkzoekenden die geen geld hadden om een herberg te betalen. Velen kwamen naar Brugge via het Zwin zodat de Potterierei een grote invalsweg was. Hospitalen, van het Latijn *hospitalitas*, gastvrijheid, waren dus in de eerste plaats 'gasthuizen', zoals ze in Brabant werden genoemd; pas later evolueerden ze naar verzorgingstehuizen voor zieken en ouderen van de eigen stad: wat draaide op geld van de stad mocht enkel de eigen stedelingen toekomen. Het hospitaal van de Potterie werd een huis bejaarde oude vrouwen. Maar bovenal werd het een bedevaartsoord vanwege het mirakelbeeld van Maria. Het is het oudste bedevaartsoord van Brugge. Aan de schenkingen van bedevaarders en mecenasen dankt de kerk van het hospitaal haar rijke interieur.

Het hospitaalgebouw is een typisch hallengebouw, zoals de Sint-Janshospitalen van Brugge en Damme. Het bestaat uit drie beuken die dwars op de straat staan. In de linkerbeuk was de voormalige ziekenzaal met op de verdieping de slaapzaal van de zusters. Dit oudste gedeelte dateert uit eind 13de eeuw, maar was niet het eerste gebouw, want in 1300 sprak men van het nieuwe hospitaal, wat dus veronderstelt dat er een ouder was. Het bestond zeker al voor 1269 wanneer Jan Scheepsdalele optreedt als voogd voor het

hospitaal. In 1276 wordt een officiële erkenning gevraagd voor een kerk, een kerkhof en twee klokjes. De goedkeuring van de Doornikse bisschop komt er pas in 1289.

In 1359 werd aan de eerste beuk een tweede gebouwd: het middelste dwarspand. Deze beuk herbergt de kerk. In 1623 kwam er nog een beuk bij. De rechterbeuk is de zogenaamde Mariakapel waar het mirakelbeeld van O.L.V. staat. Telkens een beuk bijkwam brak men de buitenmuur af en verving men die door een arcade op zuilen. Achteraan ligt nog een uitgebreid klooster dat niet toegankelijk is. De straatgevels zijn vrij eenvoudige puntgevels. De gevel van de Mariakapel is opgetrokken in de voor de zeventiende eeuw typische rode en zachte baksteen; de andere in middeleeuwse moefen.

Binnen, in de hospitaalzaal stonden we eerst stil bij het portret van meesteres Barbara Happaert uit 1661. Ze is afgebeeld in haar habijt van de augustinessen. Bij het ontstaan van het hospitaal vormden de zusters een gemeenschap van vrome vrouwen, maar

de bisschop drong aan op een meer gereguleerd samenleven. Net als de zusters van de Sint-Janshospitalen in Brugge, Damme en Ieper namen ze de regel van Augustinus aan. Deze kerkvader uit de 4de eeuw schreef de basiskloosterregel. Die bestond uit drie geloften: kuisheid, gehoorzaamheid en armoede. Ze waren dus niet verplicht om te bidden op regelmatige tijden (metten, lauden, priemen, ...) zoals de kloosterlingen die de latere kloosterregels volgden. De flexibeler Augustijnerregel gaf de zusters meer vrijheid om voor hun gasten en zieken te zorgen. Bovendien legden ze die kloostergeloften aanvankelijk niet formeel af en beloofden ze dus niet voor eeuwig die geloften na te komen. Ook de begijnen deden dat niet en konden dus zonder problemen uittreden om bijvoorbeeld te huwen. In de 13de en 14de eeuw stond het hospitaal niet onder controle van een geestelijke overheid. Na een eeuwenlange belangenstrijd kon de bisschop in de 15de eeuw de controle van het personeel opeisen. De zusters van O.L.V. ter Potterie volgden het voorbeeld van die van het Sint-Janshospitaal die vanaf 1459 professiegeloften aflegden in de handen van de deken van Brugge. Hij was vanaf dan ook bij de benoemingen en de jaarlijkse afrekeningen. Zo had de bisschop inzage in het reilen en zeilen van de instelling. Voordien had enkel de stad zicht op de financiën en het recht om personeel te benoemen.

Waarschijnlijk werd het hospitaal begin of midden 13de eeuw gesticht. Het oudst bewaarde document dateert van 1269, maar toen draaide de instelling al op volle toeren. Mogelijk was het een initiatief van gegoede burgers, maar vanaf 1288 kreeg het hospitaal stadstoelagen. Rond 1300 waren er financiële problemen en besloot de stad tot een fusie van de hospitaalzusters met de broeders van de Heilige Geest uit de Groezeputstraat. Die stonden in voor de *scamele huusweken*: arme zieken die thuis verzorgd werden. In 1319 waren er in het gesticht zeven broeders en dertien zusters. De stad besloot toen beide getallen permanent tot zeven te verminderen. Vanaf 1644 zouden er 18 kloosterzusters komen. De broeders waren al eind 16de eeuw verdwenen, net zoals in het Sint-Janshospitaal.

De zusters kwamen meestal uit de gegoede burgerij. Ze brachten een bruidsschat mee en als ze erfden kwamen ook die goederen toe aan de kloostergemeenschap. Zusters moesten 20 jaar zijn bij hun intrede, de broeders 25. Meisjes zijn nu eenmaal vlugger rijp dan jongens. Aan het hoofd van de broeders stond de meester; hij was verantwoordelijk voor het beheer van de bezittingen van de gemeenschap. De zusters werden geleid door de meesteres. Zij was het hoofd van de instelling en verantwoordelijk voor het huishouding en de verzorging van de bewoners. Ze werd gekozen door de zusters en broeders, maar hun keuze moest worden bevestigd door het stadsbestuur en vanaf de 15de eeuw dus ook door de bisschop.

Jaarlijks moest de meester van het hospitaal de rekeningen voorleggen aan de voogden. Die voogden - waaraan de talrijke voogdenportretten in het hospitaal herinneren - vormden de tussenpersonen tussen het hospitaal en het stadsbestuur. De oudst gekende voogd is Jan van Scheepsdaele, vermeld in een document uit 1269. Het stadsbestuur stelde de reglementen op, keek de rekeningen na en verving bij wanbeheer de verantwoordelijken van het hospitaal: de meester, de ontvanger, de meesteres en de schapraaizuster die over de voorraden waakte. De stadsvoogdij over financiering en reglementering bleef bestaan tot nu. In de Franse Tijd verviel de inmenging van het bisdom en werd het hospitaal ingedeeld bij de Burgerlijke Godshuizen, de

voorloper van de Commissie voor Openbare Onderstand, die nu het OCMW is. Er is nog altijd een rustoord bij de Potterie. Daarin verblijft ook de laatste gewone zuster. Zuster overste - de opvolgster van de meesteres - is de enige die nog overblijft in het grote augustinessenklooster dat achter het hospitaal ligt. Het is niet toegankelijk voor het publiek.

Het enige dat aan de werking van het hospitaal herinnert in de ziekenzaal is de acht meterlange schragentafel uit 1424. Het tafelblad dat uit één stuk bestaat, kon na gebruik tegen de muur geplaatst worden door enkele sterke mannen. Een taak voor de broeders? De vele schilderijen waren schenkingen als offer voor tussenkomst van het mirakelbeeld van O.L.V. van de Potterie of bruidsschatten van de zusters bij hun intrede.

Tussen de talrijke anonieme schilderijen zit een mooi werkje dat aan Memling werd toegeschreven; volgens de huidige stand van het onderzoek zou het evenwel van de hand van de meester van de Ursulalegende zijn. Dit precieuzе kleinood uit het einde van de vijftiende eeuw was waarschijnlijk een opdracht van een zuster uit het klooster van Onze-Lieve-Vrouw ter Potterie. De religieuze wordt knielend afgebeeld in het typische habijt of gewaad van de Augustinessen uit die tijd. De hoofdfiguur is één van de zeven aartsengelen, de heilige Michael. Hij levert slag met twee demonen, waarvan eentje door hem wordt vertrappeld. Uitzonderlijk draagt hij geen harnas maar wordt hij weergegeven in de liturgische kledij van een priester.

Een uitzonderlijke cantoortje werd vermoedelijk in de 16de eeuw gemaakt. Het is eigenlijk een reisbureautje: het bestaat uit een koffer met een voorblad dat kan neergeklapt worden. Op het voorblad schreef men brieven, binnenin het koffertje met de vele lades en opbergvakjes werden allerhande documenten, schrijfgerief en muntstukken bewaard. Het is rijkelijk versierd met inlegwerk van bloemen, planten en zeedieren in verschillende houtsoorten. Vooral koopmannen bezaten een dergelijk cantoor. Wat dit exemplaar bijzonder maakt is de spreuk die op het linker en rechterdeurtje staat: 'Plus Ulte' wat zoveel betekent als 'nog verder'. Het is de lijfspreuk van Karel V (1500-1558) en verwijst naar zijn rijk dat zo groot was dat het leek alsof de zon nooit onderging want als de zon onderging in zijn bezittingen in Zuid-Amerika was ze al aan het opkomen in de Spaanse kolonies in Azië. Of dit cantoor hem werkelijk ooit toebehoorde zullen we waarschijnlijk nooit weten...

In het eerste kamertje bij de pandgang, die pas in 1934 werd gebouwd, staat een vitrine met o.m. een dobbelbeker. Het fragiele kunstwerkje is zo mooi en zo zeldzaam dat het op de lijst van de Vlaamse Topstukken werd gezet. Dit is een door musea felbegeerd kwaliteitslabel. Twintig jaar geleden riep de Vlaamse Overheid het 'Topstukkendecreet' in het leven om zeldzame en onmisbare objecten te beschermen. Het decreet zorgt er ook voor dat Topstukken niet zomaar naar het buitenland verdwijnen. De dobbelbeker van Meester BG of Meester GB (1655-1656) is geen gewoon drinkglas, maar een beker die meer dan drie eeuwen geleden gebruikt werd bij drankspelletjes. Als speler schudde je met het lege glas om de dobbelsteen te laten ronddraaien. Daarna zette je het glas neer. Het aantal ogen dat de dobbelsteen toonde, was het aantal wijnglazen dat je als speler moest drinken. Daarna was de volgende aan de beurt. De geschiedenis geeft niet prijs of de zusters dat spelletje speelden met water of met wijn...

In het tweede kamertje staan een luxueus versierd alkoofbed uit 1643 en een fijn afgewerkt schapraai met duur Delfts aardewerk. De zusters hadden weliswaar de kloostergelofte van armoede afgelegd, maar dat nam niet weg dat ze ze zich omringden door mooie kostbare voorwerpen: de gelofte sloeg op het feit dat ze geen persoonlijk bezit mochten hebben maar wel

gemeenschappelijk. Er staat ook een bijzonder heiligenbeeld. De houten sculptuur uit de 16de eeuw werd herhaaldelijk overschilderd. Toch blijft het een sprekend beeld want het zet de Heilige Gertrudis op een poignante wijze neer. Deze heilige leefde in de 7de eeuw en was abdis van Nijvel, waar zij ook is begraven. Zij draagt de kromstaf met zweetdoekje en houdt een boek met regels van de kloosterorde vast in de linkerhand, elementen die verwijzen naar haar belangrijke positie binnen de abdij. Zij werd aanroepen tegen muizenplagen, vandaar ook de muizen op haar staf.

De grote zilvercollectie, die in een afzonderlijke, sfeervolle schatkamer staat opgesteld, getuigt van de rijkdom van het hospitaal. Die had het vooral te danken aan de verering van O.L.V. van de Potterie. De meeste stukken zijn van de 17de-18de eeuw omdat oudere stukken opnieuw werden gesmolten om te

beantwoorden aan de nieuwe mode of in oorlogstijd moesten worden ingeleverd. Een uitzonderlijk stuk is dan ook de vergulde kelk uit 1556. Ze is afkomstig van de Magdalenaleprozerie die, toen ze ophield in de 18de eeuw bij gebrek aan leprozen, haar collectie aan de Potterie overliet.

Op hoogdagen worden de zilveren bloemenkransen en kandelaars nog steeds uit de kast gehaald ter versiering van het Maria-altaar. Ter gelegenheid worden ze opgepoetst door de leden van de Confrérie van O.-L.-Vrouw-van-de-Potterie. Dit broederschap wakkert al sedert 1776 de verering van het miraculeuze Mariabeeld verder aan. Momenteel zijn er vijftien leden, waarvan twee vrouwen. Dat is uitzonderlijk. De twee nog overgebleven confrérieën, die van het Heilig Bloed en die van Blindekens staan enkel open voor mannen.

Een gang, het voorhospitaal genoemd, was oorspronkelijk een deel van de ziekenzaal, maar werd in de 16de eeuw afgescheiden door een muur om er de oude vrouwen te verzorgen. Er staan kasten met de liturgische gewaden. Aan de wand hangt een reeks mooie kinderportretten, zoals dat van Joseph Van Huerne. Dit is geen gewoon kinderportret maar een devotieportret: het kleine jongetje wordt opgedragen aan de Maagd Maria die hem eeuwig zal beschermen. Vooral de kindertijd was problematisch vanwege de hoge kindersterfte. Het kind draagt een blauwe jurk en heeft een hart in de hand. Peuters die aan Maria waren opgedragen droegen vaak blauwe kledij. Blauw, de kleur van Maria, drukt toewijding uit. Het hart in zijn handje is het teken van dank voor haar bescherming. Het kind geeft zijn hartje en dus zichzelf aan Maria. Op de meeste devotieportretten met kinderen is ook Maria zelf met het Kind Jezus afgebeeld, vaak in een wolk, wat het bovennatuurlijke karakter van haar bescherming benadrukt. Hier is dat niet zo. De kunstenaar, Matthias De Visch, koos voor het Mariamonogram, de verstrengelde letters M en R, rechts op het schilderij. Dat staat voor Maria Regina (caeli): Maria Koningin (van de hemel). Het jongetje is Joseph Van Huerne, het jongste kind van Aybert-Joseph Van Huerne. Het wapenschild van de familie is linksboven afgebeeld.

Wordt vervolgd
Caroline Terryn

Het mirakelbeeld van O.L.V. ter Potterie